

náuky gréckych lekárov, podľa ktorých jestvujú štyri typy ľudí: sangvinici, cholericci, melancholici a flegmatici, čo je zapríčinené mechanickým miešaním štyroch telesných šťiav. Podobné archaické náhľady zastáva Holbach aj o vývine zeme, života a človeka. Geológia, paleontológia a evolučná biológia boli pre Holbacha terra incognita, čo vidieť aj z toho, že s celkom vážnou tvárou uvažuje o potope. Tieto primitívne náhľady, zavinené nedostatočnými znalosťami genetických vied, značne znižujú vedeckú hodnotu jeho knihy. V boji proti náboženskému svetonáhľadu opiera sa o gréckych a rímskych autorov. Hojne cituje najmä Ciceróna, Seneku, Diogena Laerstkeho, Lukrécia a iných. Aj Demokritov a Epikurov vplyv na jeho filozofiu je očividný. Napriek korekciám, ktoré je súčasná veda nútená robiť v mnohých Holbachových náhľadoch, zostáva jeho základné materialistické hľadisko živé aj dnes. Marxistický materializmus naväzuje na jeho učenie o večnosti, nestvorenosti a nezničiteľnosti hmoty, o zákonitosti prírodného diania, z ktorého ani ľudské veci neznamenajú výnimku.

Prvé vydanie Holbachovho *Systému prírody* roku 1770 muselo vyjsť v zahraničí a pod pseudonymom. Vláda reakcie a náboženský fanatizmus nedovoľovali Holbachovi slobodne hlásať jeho náhľady a nútili ho skrývať sa s nimi po celý život. Ani jeho najbližší priatelia nesmeli vedieť, že on je autorom rôznych filozofických publikácií, ktoré boli takým trňom v očiach klerikálnych vrstiev. Časy sa zmenili. Dnes nemusí jeho *Systém prírody* vychádzať pod pseudonymom ani tajne v cudzine, ale vychádza s plnou podporou štátu a pokrokových ľudí u nás.

Považujeme za potrebné zmieniť sa o jazykovej stránke *Systému prírody*. Dnešnému čitateľovi znejú trochu nezvykle vety, ako napr.: „Vôľa je modifikácia nášho mozgu, ktorou je usposobený k činnosti, t. j. pohybovať orgánmi tela tak, aby si zadovážil to, čo ho modifikuje...“ (str. 88) alebo na str. 89 „mozog, vzrušený modifikáciou, ktorú nazývame strachom...“ Táto ťažkopádnosť vyplýva však z vtedajšieho stavu filozofie a terminológie.

Celkove je Holbachova kniha systematickým výkladom mechanisticko-materialistického svetonáhľadu. Obsahuje vysvetľovanie prírody, hmoty, nevyhnutnosti, zákonov, poznania a mravnosti. Po výklade vlastného svetonáhľadu venuje Holbach celú druhú časť kritike náboženstva, ktorá je z historickej perspektívy po vynikajúcich prácach Feuerbachových, Marxových a Engelsových dnes prekonaná a má už len historický význam. Jednoduchý sloh a jasne roztriedená problematika robí knihu prístupnou aj najširšej verejnosti.

J. Švihran

A. I. GERCEN, LISTY O STUDIU PŘÍRODY

(Praha 1954)

Listy o štúdiu prírody vyšli po prvý raz v rokoch 1845—1846 v časopise Otečestvennyje zapiski. V nich podáva Gercen zo svojho hľadiska kurz filozofie od najstarších čias gréckej filozofie až po svoju dobu. Nezachádza vôbec do podrobností, ale populárnym, pútavým spôsobom podáva svoje náhľady o jednotlivých významných smeroch a postavách z dejín európskej filozofie. Na str. 45 sám píše, že jeho *Listy* sú len Vorstudien, t. j. len prípravné štúdie a ich čítanie má tiež len prípravný význam. Niektoré pasáže svojim počítím a terminológiou pripomínajú Heglove prednášky z dejín filozofie (Gercen bol totiž členom hegelovského krúžku v Moskve). Vysoko oceňuje najmä filozofiu Baconovu a Humovu, ale vidí aj ich slabé stránky a nevyhnutnosť ísť vo filozofickom vývoji ďalej.

Z celej knihy vanie hlboký demokratizmus, široký rozhľad a pochopenie pre rozmanitosť filozofického myslenia a spájanie filozofie so všetkým vedeckým a kultúrnym životom. Preto je čítanie knihy veľmi svieže a pútavé.

šv.